

ZAZORNA TIJELA PLESA NA PROFESIONALNOJ PLESNOJ SCENI; NOVA SUBVERZIJA ILI NOVA EKOLOGIJA KAZALIŠNE IZVEDBE?

Maja Đurinović

UDK 792.8-056.26(497.521.2)

Krajem prošlog stoljeća, 1991. godine osnovana je britanska skupina CandoCo koja je na do tada nevjerojatno radikalan i provokativan način proširila percepciju plesne umjetnosti i otvorila dijalog između plesa i invalidnosti. CandoCo već 1998. gostuju u Zagrebu na XV. Tjednu suvremenog plesa gdje privlači veliku pozornost izazivajući kontradiktorne reakcije. Inspirirana djelima i educirana na radionicama ove revolucionarne kompanije Iva Nerina Sibila 2012. pokreće u Zagrebu plesni kolektiv IMRC/Divert, koji ostaje jedinstven na hrvatskoj profesionalnoj plesnoj sceni po umjetničkoj suradnji plesača sa i bez fizičkog invaliditeta. Rad se osvrće na visoke domete plesnog kazališta kolektiva Divert koji je u deset godina djelovanja iznjedrio nekoliko briljantnih minijatura, ali i cjelovečernjih predstava od kojih prva, *Nukleon* (2016.) zauzima posebno mjesto.

Ključne riječi: ples i invalidnost; kolektiv Divert; Iva Nerina Sibila; CandoCo

»Ples je dakle umjetnost aktivne zajednice, izravno očitovanje života koji ignorira razdvajanje, pasivnost i laž spektakla.« (Rancière 2014: 22)

NOVI TRENUTAK PLESA

U trenutku plesa, u tijelu koje pleše J. Rancière prepoznaje mišljenje, umjetnost i politiku.

Postoji »trenutak plesa«. Taj izraz ne označuje tek period između 1890-ih i 1930-ih kad je plesu dano dostojanstvo visoke umjetnosti i status nove paradigme umjetnosti. Razmotrimo li etimologiju te riječi, trenutak (moment) nije samo odsječak vremena, nego i kretnja izazvana određenom ravnotežom – ili neravnotežom – između utega na vagi. Rečeno mojim jezikom, određenom preraspodjelom osjetilnog: preraspodjelom onoga što tijela čine i načina na koje se to činjenje opaža i kako je ono povezano s drugim načinima činjenja da bi se sačinilo zajednički svijet. (Rancière 2014:17)

Na XV. Tjednu suvremenog plesa 1998. u Zagrebu nastupila je britanska skupina CandoCo¹, u tom trenutku izazovna novost i na europskoj plesno-kazališnoj sceni. Naime, CandoCo radikalno mijenja pravila »doličnosti« unutar plesnog *mainstreama* ističući visoki status skupine jednako vrijednih, profesionalnih plesača specifičnih tijela i virtuoznosti bez obzira na to odgovaraju li ona plesničkim standardima ili ne.² Predstava *Out of Here* izvedena je u HNK-u, na »svetom« prostoru baletne umjetnosti, na sceni obilježenoj normiranim, estetski modificiranim plesničkim tijelima, a izazvala je priličan zazor i uspjela u provokaciji. (Tada sam doživjela da dio publike, očito nepripremljen za gostovanje, protestno izlazi iz kazališta lupajući vratima loža.) Bio je to novi »trenutak plesa« koji je izbacio

¹ Osnivači kompanije su Celeste Dandeker i Adam Benjamin. Dandeker je bila vodeća plesačica u Operi u Manchesteru, gdje je nesretnim slučajem tijekom izvedbe slomila kralježnicu u vratnom dijelu i oboljela od kvadriplegije.

² Npr. tada je nastupio i David Tool, izvanredan plesač bez nogu, ekspresivnih i snažnih ruku koji je ostvario veliku međunarodnu karijeru.

iz ravnoteže odnose i očekivanja što i kako i koja tijela plešu i što time čine, korak dalje u povijesno revolucionarnoj paradigmi plesne umjetnosti, i trenutak nove »preraspodjele« osjetilnog, misaonog i političnog.

Budući da je plešuće tijelo medij plesa, kako razlikovati plesače od plesa?³ Deformirana, osakaćena, invalidna tijela, bez ikakva osjećaja inferiornosti spram onih standardnih plesačkih tijela, ispunila su prostor CandoCoova plesnog teatra začudnim pomakom; sva jednako savršena i nezamjenjiva u odnosu forme i sadržaja, baš takva kakva jesu, na nogama ili bez njih, *produžena* kolicima ili štakama u moći savladavanja prostora. Iva Nerina Sibila ih u odličnom tekstu objavljenom u prvom broju *Kretanja* imenuje kao »treća tijela plesa« (Sibila 2002), ona koja su otišla korak dalje od *drugih*: običnih, *pješaćkih* tijela postmoderne plesne prakse koja je pak svojim programskim *NE!* spektaklu, virtuoznosti, dopadljivosti i zavođenju publike, uzdrmla suverenost prvih, izvornih plesačkih tijela.

IMRC

Inspirirana ovom revolucionarnom skupinom, koja je duboko uzdrmla njezino poimanje plesa kao izvedbene umjetnosti, i educirana na njihovim radionicama tijekom studija plesa u Londonu, Iva Nerina Sibila 2012. pokreće IMRC (Integrirani kolektiv za istraživanje pokreta),⁴ koji danas djeluje samostalno kao Divert kolektiv. Divert je jedinstven na hrvatskoj profesionalnoj plesnoj sceni po umjetničkoj suradnji plesača sa i bez fizičkog invaliditeta⁵ koji su, uz od početka visoko postavljene estetske kriterije plesnog kazališta, u više navrata otvorili i u nekim »trenucima plesa« ostvarili »zaista neočekivane performativnosti građene od posve unikatnih psihofizičkih iskustava« koje su »svim uključenima s ove ili one strane rampe [je] pomaknulo perspektivu, ako ne i paradigmu, o tome što *ra-*

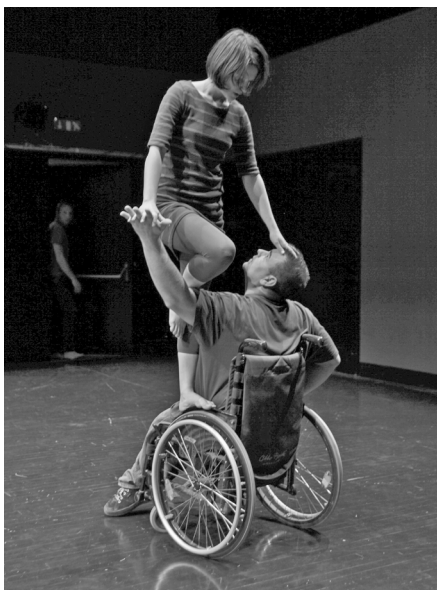
³ »How can we know the dancer from the dance?« završni su stihovi pjesme *Among School Children* W. B. Yeatsa.

⁴ IMRC je pokrenut kroz strukturu Hrvatskog instituta za pokret i ples.

⁵ »Za razvoj inkluzivnog plesa na suvremenoj plesno kazališnoj sceni presudne su dvije komponente: jačanje pokreta za prava osoba s invaliditetom, a druga postmodernistički prevrat u plesu.« (Sibila 2022)

dimo plesom« (Đurinović 2023). U deset godina djelovanja kolektiv je iznjedrio nekoliko briljantnih minijatura, ali i osam cjelovečernih predstava od kojih bih naglasila kao posebno uspješne: *Nukleon* (2016.), *Bella Ciao* (2018.) i *Druga koža, treće žene* (2021.).

U vrijeme kad je sazrela misao o okupljanju takvog plesnog kolektiva, u Zagrebu je već djelovao jedan karizmatičan plesač (i koreograf) u kolicima, Slađan Livnjak. Mladom su plesaču kotači davali brzinu i silinu u savladavanju prostora, ruke su mu bile nezamislivo snažne i izražajne i moćne poput krila u tom prelijetanju prostorom, a plesačka specijalnost, neka vrsta »potpisa« bilo mu je katapultiranje iz kolica na pod. Prilično »divlji u srcu«, fasciniran jazz-danceom, on je nastupao u Nikolinama, plesnoj skupini djevojaka s invaliditetom Centra za odgoj i obrazovanje Dubrava, i tu je, na regularnim natjecanjima, privukao pozornost stručnih članova žirija.

Slika 1. Slađan Livnjak i Tatjana Vukadinović. Foto: Krunoslav Marinac

Sibila je Livnjaka pozvala kao kolegu na suradnju i zajedničko istraživanje u novopokrenuti IMRC, što je on prihvatio kao izazov izlaska iz vlastite ugodne i sigurne zone. Ušao je vrlo oprezno i ne baš entuzijastički u prostor kazališnog plesa. Tijekom tih prvih godina uspostavljanja i djelovanja plesnog kolektiva, u nekoliko profesionalnih nastupa skupine dotaknuo je nove dimenzije plesa i ostvario na sceni neke nezaboravne trenutke. Livnjak je za izvedbu u *Octet Stream* 2016. nagrađen Nagradom Hrvatskog glumišta u kategoriji najboljeg plesača, što je naravno bio presedan.

DIVERT

Današnji Divert je »plesni i edukacijski projekt koji okuplja plesače sa i bez fizičkog invaliditeta u zajedničkom istraživanju plesa u odnosu na raznolikost tjelesnih i intelektualnih mogućnosti.«⁶ Dakle nije riječ o plesnom, izvođačkom ansamblu, nego o propusnoj, dugoročnoj istraživačkoj formi, otvorenim radionicama koje se redovito održavaju okupljajući sudionike profesionalne plesne i izvedbene scene, kao i one druge – bliske vokacije s naglaskom u pozivu na osobe s invaliditetom koje imaju želju, ali rijetko i priliku okušati se u plesnom izrazu. Okupljeni izvođači, u pravilu vrlo različitih osobnih plesачkih i izvođačkih pozadina (suvremeni, capoeira, performans, institucionalno ili alternativno educirani)⁷ i različitih statusa u izvedbenoj zajednici, nalaze se u ravnopravnoj poziciji dijeljenja zajedničkog prostora i komuniciranja vlastitog iskustva. U ravnopravnoj su poziciji svih plesućih tijela, jer, kako podsjeća Foucault, svako je tijelo jedinstven primjer nošenja s vlastitim ograničenjima. Svako »moje tijelo« mora se strpljivo nositi sa svojom, »nemilosrdnom topijom«, da bi moglo procvjetati u jednu od u njemu »zapečaćenih utopija« (Foucault 2013). Pritom je činjenica da su tijela plesača s invaliditetom

⁶ Preuzeto s izvrsno uređene internetske stranice <https://divert.hr/>.

⁷ Divert je tijekom godina okupio iznimno osjetljive, otvorene, pažljive, samozatajne umjetnike kao što su Tatjana Vukadinović, Slađan Livnjak, Helvecia Sekulić, Nikola Orešković. Silvija Marchig, Vesna Mačković, Aleksandra Janeva Imfeld, Ognjen Vučinić, Leon Goličnik, Nereja Lasić, Marina Bura, Tamara Bračun, Mia Kevo, Martina Tomić, Lada Bonacci, Sindri Uču, Jason Mulhausen i Gregor Kamnikar.

još krhkiji izvedbeni medij, a njihovo trajanje na sceni još je kraće i ugroženije. Pod umjetničkim vodstvom Ive Nerine Sibile članovi kolektiva se povezuju u zajedničkom prakticanju somatskih i improvizacijskih tehnika, te metode *DanceAbility*,⁸ što sve otvara prostore kreativne komunikacije i kreativnog zajedništva. I tu se formira kolektiv. Opušteno stručno vođeno ozračje unutar pouzdane, sigurne zajednice pogoduje osamostaljivanju. To je

povezivanje s vlastitom tjelesnošću, ekspresijom pa i intimom, metodama sofisticiranih suvremenih improvizacijskih, somatskih, imaginacijskih i performativnih vježbi i situacija, u kome se traži autentičnost i daje vrijednost svakom pojedincu ili pojedinki, što je osobama koje nisu imale doticaja s načinom na koji umjetnici djeluju, misle, intuiraju, eksperimentiraju, često je eksplozivno i duboko transformirajuće iskustvo, koje može dovesti do izuzetno snažnih umjetničkih ostvarenja. Upravo iz razloga što je sudar iskustava ogroman i što se umjetničke metodologije upogonjuju u neočekivanim smjerovima. (Sibila 2022: 7)

Uza svoje znanje, viziju, ljudsku i umjetničku angažiranost i odgovornost, Iva Nerina Sibila je u neprekidnom (samo)kritičnom preispitivanju vlastitih motiva i rada: od pozicije profesionalne, u inozemstvu školovane plesačice bez invaliditeta do pokušaja *mainstreamanja* ideje integracije – inkluzije na hrvatske pozornice koje »u širem smislu kazališnog obzora, jedva toleriraju suvremeni ples kao takav« (Đurinović 2023).

Ukoliko izmaknemo iz plesne ili fizičke predstave ableistički pristup tijelu, a to je estetizirana super-artikulacija, atletičnost i mladost izvođača, ukoliko

⁸ Suvremena plesna praksa čija je misija maknuti barijere između invalidnih i neinvalidnih tijela. Postmodernistički prevrat u plesu znači »uvođenje i razvoj improvizacijskih tehnika kao izvođačko-autorske metode koja je demokratska i u kojoj je svaki plesač autor (posjednik) svoje vlastite izvedbe koja se razvija iz njegovog/njezinog tijela u trenutku izvedbe, solo ili u odnosu na druge plesačice i plesače. Time je različitost tijela plesača i autentičnost izričaja svakog pojedinca stavljena kao najviša vrijednost pa se do kraja 1980-ih kapilrano širi prema OSI zajednici, koja polako nalazi mjesto unutar profesije« (Sibila 2021: 15).

*na scenu stavimo divergentna tijela koja svoju plesnost i izvedbenost sama određuju, na čemu onda temeljimo vrijednost takvog rada? Što komuniciramo i kome se obraćamo? Nadalje, u kojem se kontekstu takva umjetnost izvodi? Kojim se vokabularom analizira, u kojoj teoriji sidri? I onda, koje su to nove metode plesne edukacije i koreografske strategije potrebne kako bi se postigla umjetnička izvrsnost, a izbjegla zamka empatije pogleda, društvenog aktivizma ili političke korektnosti? Odnosno, što je sve potrebno da je inkluzivnost i divergentnost plesačkog/izvođačkog ansambla **umjetnička odluka** koja otvara koreografske i izvođačke prostore eksperimenta i imaginacije, a nije samoj sebi svrha, nije dokazivanje i afirmacija sposobnosti osoba s invaliditetom, nije zagovaračko-aktivistička platforma ili prigodni program.» (Sibila 2022: 1)*

Steve Paxton, znameniti američki plesni postmodernist i inovator, uz čije se ime veže tehnika i principi kontakt improvizacije, jedan je od pionira u primjeni *DanceAbility* metode. Referirajući se na jednu DA izvedbu on upućuje na suštinu problema. Za razliku od invaliditeta glazbenih ili likovnih ili književnih umjetnika, kad gledamo ples u kreaciji osobe s invaliditetom, vidimo ples ali i invaliditet.

To se protivi društvenim protokolima kako se gledaju osobe s invaliditetom. No kazalište postoji djelomično i kako bi se ponudila mogućnost za iskreno vrednovanje ljudi tako izvođačima s invaliditetom vjerojatno odgovara koristiti kazališne konvencije kako bismo se navikli na njihovo stanje. Tada mogu nastaviti stvarati ples, bez da se nužno referiraju na svoje stanje. (...) Mogu li ovi plesovi izbjeći zamku ljudskog rariteta, groteske, kvazi-medicinskog izloška? To ovisi o umjetničkom dosegu, naravno, i promašaji ovog novog žanra vjerojatno će biti apsorbirani uljudno, kao što je slučaj s većinom nezgodnih avantura umjetnika bez invaliditeta» (Paxton u Sibila 2022: 18)

Kao i sva druga kazališta i Divert ima više ili manje uspješne predstave; neke izvedbe dosegnu svoj optimalni umjetnički trenutak, neke vjerojatno ne. Ali u svojoj čvrstoj autorskoj strukturi, zajednički kreiranoj, plesno kazalište Diverta još uvijek uznemiruju ali i fascinira publiku. Civilizacijski nataloženi zazor i nelagoda polako se tope pod nedvojbenom izvođačkom strasti i pred bogatstvom ljudskog svijeta i odnosa na sceni. To što ste dirnuti izloženom ranjenošću ne znači da koga

sažalijevate ili da biste ga trebali sažalijevati; to je ganuće nad istinitim trenutkom plesa, uhvaćenim trenutkom života.

Rad *Diverta* nije terapijski (osim u smislu ljekovitosti umjetnosti) nego profesionalno vođen edukativno-umjetnički izvedbeni, kazališni projekt. Tijekom tog rada se formira kolektiv koji ima povjerenja u ideju projekta i proces; nalaze se, analiziraju i akumuliraju izvedbeni materijali koji u nekom trenutku pokazuju i čine potencijal predstave. Tu negdje je vrlo suptilna pozicija umjetničke voditeljice (koja je često i suautorica, sukoreografinja, i suizvođačica), i autorskog tima koji u konačnici uobličava, dramaturški (u smislu radu inherentne logike), zvučno i vizualno, i ulančava mikro cjeline, održavajući i obnavljajući neprestanu, gustu živu mrežu odnosa.

Riječ je o plesnom kazalištu, angažiranom, istraživačkom, posvećenom, edukativnom, rizičnom, u kojem je potreba uznemiravanja uobičajenih pristupa zaigrana i nimalo pretenciozna. Proces se razvija pod finim – ponovno naglašavam – iznimno osjetljivim vodstvom u smislu ostvarivanja kreativnog, skupno mišljenog i proživljenog prostora; a zajednica izvođača koja na sceni pleše, izvodi i svjedoči osobnu poziciju unutar kolektiva i doživljava svijeta, prenosi (i uvijek ponovno rekreira) uzajamno osjećanje i razumijevanje. Pri tome su, kaže Sibila, »ulozi, kako fizički, vremenski, logistički, emocionalni, kreativni, kod svih uključenih [su] veliki, jer je razina izloženosti veća nego u standardnim situacijama« (Đurinović 2023). Ali ta pojačana situacija izloženog nesumnjivo potencira i prijenos, simboliku, empatiju. Plijeni autentična čarolija zajednice koja potiče na izlaganje i štiti.

FROM BODY TO BODY

Naslov prvog cjelovečernjeg programa i ujedno trija u izvedbi Josipe Lukinović, Tatjane Vukadinović i Nikole Oreškovića *From body to body* kao da je osnovna tema istraživanja i *credo* skupine okupljene pod umjetničkim vodstvom Ive Nerine Sibile. Prostor između tijela postaje napeto energetske polje prijena impulsa, pokreta, osjeta i emocije; riječ je o komunikaciji blizinom, empatijom i (fizičkom) podrškom. U navedenom triju Lukinović u kolicima je snažan oslonac čvrstom, pouzdanom partnerstvu koje se razvija u čistim linijama. I dok se

Josipa Lukinović, kao i na početku spomenuti Livnjak, snažnog torza i moćnih dugih ruku kreće prostorom kroteći kolica – partnera na kotačima, Nerea Lasić je u *Duet* unijela zakočenu a nježnu krhkost klizećeg tijela. Njezin topli duet s Nikolom Oreškovićem (gipkim, blagim plesačem capoeere koji zrači smirenom harmonijom) proizveo je neobičnu uzbudljivu, nježnu napetost neprispodobivu bilo kojem prijašnjem iskustvu gledanja *plesnog para*. »Plesati znači pokazati što mi ples čini« (Aubin u Louppe 2009: 22).

Gledajući ove duete ili kasniju *Lemiu*⁹ (2018.), osluškivanje, osjećanje sebe kroz drugog, neprestano traženje zajedničkog nazivnika, zajedničko uobličavanje i savladavanje prostora

osjetite novu dimenziju empatije, isprovociranu pospremljenu osjetljivost koju smo sve rjeđe spremni pustiti iz osobnih dubina kroz kožu. Drugačija tijela imaju drugačiju logiku, drugačija rješenja prevođenja osobne prisutnosti u vremensko prostornu zadanost scene i to je posve osobito iskustvo kako suradnje istraživanja tako i gledanja. (Đurinović 2014)

Slika 2. Mia Kevo i Leon Goličnik. *Lemia*. Kor. Iva Nerina Sibila i plesači. Divert, Zagreb 2018.
Foto: Krunoslav Marinac.

⁹ *Lemia* u izvedbi Leona Goličnika i Mije Kevo nagrađena je i na pulskom PUF-u.

NUKLEON

Kad se u *Nukleonu*, prvoj cjelovečernjoj predstavi Diverta, Leon Goličnik spusti iz svoje zaštićene zone kolica na pod (netko od izvođača ih odgurne u mrak), i ostane sam u svjetlu reflektora u solu koji se čini mitskim, ježi treperavim, fokusiranim naporom tijela, odlukom mukotrpnog dosezanja krajnjih granica osobnog pokreta koje će ga, koje ga mora, osjećate to kao gledatelj cijelim tijelom, u jednom trenutku izbaciti iz napetog balansa. Nije to strah od visokog životnog rizika koji napinje živce gledatelja akrobacija u zraku (bez zaštitne mreže), nego simbolična scena ljudske usamljenosti, krhkosti i upornosti u (ne)moći da se ide do kraja. Posve izloženo tijelo s dijagnozom, grč šake, tremor napora, uz izazovan i pomalo nestašan pogled u publiku i onda, kad se u ključnom trenutku poraza tijela i pada – iz mraka se u trenutku pojave, podmetnu druga leđa, i Leon, izmoždjeni izvođač, prihvati oslonac, produžetak vlastitog tijela drugim, osjetite opuštajuću toplinu, spoznaju smisla partnerstva i zajedništva.

Slika 3. *Nukleon*. Kor. A. Janeva Imfeld i I. N. Sibila. Foto: Krunoslav Marinac.

Nukleon se dogodio nakon više kolažnih programa komornih minijatura, kao pravi živopisni dernek, slavlje i predstava koja pročišćuje. Za taj projekt Sibila

je pozvala u goste koreografkinju Aleksandru Janeva Imfeld što je rezultiralo rijetko zaigranim, energetske snažnim i suptilno poetskim, kazališnim događajem. Znakovito i manifestno: nukleoni (lat. *nucleus* – jezgra) su čestice jezgre nekog atoma, a atom je osnovna građevna jedinica tvari. Analogija je čitka i neskrivena u formalnom i sadržajnom smislu ovog angažiranog i zaigranog ostvarenju *izvedbene zajednice*, koju čine Josipa Lukinović, Helvecia Tomić, Irma Unušić, Iva Nerina Sibila, Leon Goličnik i Nikola Orešković.

Fascinantna je snaga, zamah i dužina ruku i fleksibilnost toraksa Josipe Lukinović kao i njezin let kroz prostor s propinjanjem kolica, pa smirenje kroz spuštanje i manipulaciju vlastitih nogu kao sidra. Sjajna je i divlja energija s pjevanjem Helvecije Tomić u sjajnom zlatnom kostimu, s naizgled grubim intervencijama u prostoru, a onda nježnim podmetanjem na pravom mjestu u pravo vrijeme. Već spomenuti Leon Goličnik izaziva cijelu skalu osjećaja. Nikola Orešković je profinjen, mekan, pažljiv, nenametljiv u vlastitim istraživanjima drukčijeg tijela; Irma Unušić, brza i energična u osobnom ispadu; Iva Nerina Sibila, istovremeno sudionica i koautorica, pažljiva promatračica i senzor. Ali svi zajedno razvidno prisutni za druge, jedna grupica, *atomska jezgra* očarana magnetskom snagom supstojanja.

IZVEDBA KAO EKOSUSTAV

Sibila pristupa izvedbi kao ekosustavu. U razgovoru koji smo vodile u jesen 2023. povodom desete obljetnice djelovanja Diverta zamolila sam je da objasni svoju tezu, i njezinim riječima bih završila ovaj rad.

Pojam ekologije unutar plesne zajednice pojavljuje se već neko vrijeme, i za mene to je pojam suprotan ekonomiji, u smislu imperativa ekonomičnosti i produktivnosti, a čitam ga prvenstveno kao pitanje – na koji se način odnosimo jedni prema drugima i kako ti odnosi proizvode vrijednost odnosno značenje?

Koreografija je u svojoj biti stvaranje odnosa, tako polazeći od toga da je moja izvedba, način na koji organiziram svoje (plesno) ponašanje u pot-

punosti po-vezano i uvjetovano, pa da odem i malo dalje – da ono postoji – isključivo i jedino u odnosu na kolegice na sceni, razmišljam o izvedbi kao eko-sustavu, u smislu da smo istovremeno i organizmi i okolina. Pojmovi suradnje, kolektivnosti, feministički pristupi dramaturgiji i ableizmu nadovezuju se sasvim logično, gotovo nezaobilazno. Sve to primjenjivo je i aktivno na mnogim razinama u nezavisnoj suvremeno-plesnoj sceni, ali je vidljivije, očitije je kada se radi s mixed-ability grupom. Čini mi se da je naša odgovornost danas više nego ikada, kao umjetnica, kulturnih radnica, edukatorica, somatskih praktičarki itd. – kreirati i činiti operativnim odnose temeljene na brizi i zajedništvu i kritici postojećih modela spektakla, površnosti, eksploatacije... To sigurno neće za nas učiniti korporativni ili militaristički sektor koji kreira našu realnost. (Đurinović 2023)

IZVORI

- Đurinović, Maja. 2014. »Kako razlikovati plesače od plesa«, <https://www.plesnascena.hr/index.php?p=article&id=1662> (pristupljeno 10. veljače 2024.)
- Đurinović, Maja. 2016. »Zarzuela za vrapca i puža«, <https://www.plesnascena.hr/index.php?p=article&id=1995> (pristupljeno 10. veljače 2024.)
- Đurinović, Maja. 2023. »Paradoksi inkluzivnosti: rampa, stepenica, rukohvat«, <https://www.plesnascena.hr/index.php?p=article&id=2720> (pristupljeno 10. veljače 2024.)
- Jurić, Ana. 2020. »Ples u kolicima i izvan kolica«, <https://www.plesnascena.hr/index.php?p=article&id=2413> (pristupljeno 22. veljače 2024.)
- Lovrić, Kristina. 2021. »Autentičnost razlike«, <https://www.plesnascena.hr/index.php?p=article&id=2542> (pristupljeno 22. veljače 2024.)
- Mihelčić, Jelena. 2018. »Bez rizika nema kazališta«, <https://www.plesnascena.hr/index.php?p=article&id=2205> (pristupljeno 22. veljače 2024.)
- Rancière, Jaques. 2014. »Trenutak plesa«, publikacija uz premijeru *Varijacije o osjetnom* Marjane Krajač, str. 15-37.
- Sibila, Iva Nerina. 2002. »Treća tijela plesa«, *Kretanja*, br. 1, str. 12-17.
- Sibila, Iva Nerina. 2021. »Paradoksi inkluzivnosti: (Ne)vidljivost, (Ne)posrednost, (Ne)normativnost – Rad na inkluzivnoj intermedijalnoj predstavi *Druga koža, treće žene*«, diplomski rad, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Akademija za umjet-

nost i kulturu, Odsjek za kazališnu umjetnost, smjer: Neverbalni teatar; mentorica: prof. art. Maja Đurinović; sumentor: prof. dr. sc. Leo Rafolt

LITERATURA

Loupe, Laurence. 2009. *Poetika suvremenog plesa*, Hrvatski centar ITI, Zagreb.

THE SHAMEFUL BODIES OF DANCE ON THE PROFESSIONAL DANCE SCENE; A NEW SUBVERSION OR A NEW ECOLOGY OF THEATRICAL PERFORMANCE?

Abstract

At the end of the last century, in 1991, the British group CandoCo was founded, which in an incredibly radical and provocative way expanded the perception of dance art and opened a dialogue between dance and disability. CandoCo has been a guest in Zagreb since 1998 at the 15th Dance Week Festival, where it attracted great attention and provoked contradictory reactions. Inspired by the works and educated in the workshops of this revolutionary company, Iva Nerina Sibila launched the IMRC / Diverto dance collective in Zagreb in 2012, which remains unique on the Croatian professional dance scene for its artistic collaboration of dancers with and without physical disabilities. This paper will look at the high achievements of the Diverto dance theatre collective, which in ten years of its existence has produced several brilliant miniatures, as well as full-length performances, the first of which, Nukleon (2016), occupies a special place.

Key words: dance and disability; Divert collective; Iva Nerina Sibila; CandoCo